

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 8, NUMBER 2, 2019

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 8, No. 2, 2019

MUŠINKA, A.: Methodology of three statistical surveys (so called Atlas) of Roma communities in Slovakia and political representation of Roma in settlements of Prešov Self-governing Region. *Annales Scientia Politica*, Vol. 8, No. 2 (2019), pp. 79 – 89.

ALEXANDER MUŠINKA

Institute of Roma Studies
Center of Languages and Cultures of National Minorities
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: alexander.musinka@unipo.sk

Abstract:

The contribution describes the relevant methodological differences among three most extensive surveys of Roma communities in Slovakia, called Atlas of Roma communities from the years 2004, 2013 and 2019. Subsequently according to data of these surveys it presents political participation of Roma in local municipalities of Prešov Self-governing Region.

Keywords:

Atlas of Roma Communities in Slovakia 2019, Current situation of Roma in the Prešov Self-governing Region, Methodology, Roma and local government.

METODIKA TROCH ATLASOV RÓMSKÝCH KOMUNIT NA SLOVENSKU A POLITICKÉ ZASTÚPENIE RÓMOV V MESTÁCH A OBCIACH PREŠOVSKÉHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA

ALEXANDER MUŠINKA

Institute of Roma Studies
Center of Languages and Cultures of National Minorities
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: alexander.musinka@unipo.sk

Abstract:

The contribution describes the relevant methodological differences among three most extensive surveys of Roma communities in Slovakia, called Atlas of Roma communities from the years 2004, 2013 and 2019. Subsequently according to data of these surveys it presents political participation of Roma in local municipalities of Prešov Self-governing Region.

Keywords:

Atlas of Roma Communities in Slovakia 2019, Current situation of Roma in the Prešov Self-governing Region, Methodology, Roma and local government.

V tomto roku sa širokej verejnosti, ale aj akademickej obci, predstavila už tretia modifikácia jednej z najvýznamnejších databáz o rómskych komunitách v modernej dobe. Ide o Sociografické mapovanie rómskych komunit na Slovensku, vo všeobecnosti viac známe ako Atlas rómskych komunit.

Prvý Atlas rómskych komunit bol verejnosti predstavený v roku 2004 a realizoval ho tím

pod vedením Ivety Radičovej, v tom čase výkonne riaditeľky Nadácie S. P. A. C. E. – Centra pre analýzy sociálnej politiky v Bratislave¹ (ďalej Atlas 2004). Spolupracovala na ňom skupina odborníkov z bratislavského Inštitútu pre verejné otázky – Martina Jurásková, Elena Kriglerová a Jana Rybová, ďalej Michal Šebesta z Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity a Alexander Mušinka z Krajského centra pre rómske otázky v Prešove.

V roku 2014 bola do tlače pripravená aktualizovaná verzia Atlasu 2004. Išlo o Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013, ktorý pripravil tím z prostredia Prešovskej univerzity v Prešove, Rozvojového programu Spojených národov v Bratislave (UNDP) a Univerzity Karlovej v Prahe v zložení Daniel Škobla a Jaroslav Kling za UNDP, Kvetoslava Matlovičová

¹ Radičová, I (ed.): Atlas rómskych komunit. Bratislava: IVO 2004, s. 191. Uvedený projekt podporila okrem Úradu vlády SR aj Svetová banka a Medzinárodná kanadská rozvojová agentúra – CIDA. Zber údajov prebiehal v období september 2003 až jún 2004.

a Alexander Mušíka za PU a Jakob Hurlle za UK (ďalej Atlas 2013).²

Najnovšie boli v roku 2019 predstavené výsledky aktualizácie uvedeného mapovania – *Atlas rómskych komunit 2019* (ďalej iba Atlas 2019), autorstvo ktorého je možné pripísať skupine odborníkov z prostredia Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity zastúpeným Ábelom Ravaszom v spolupráci s Inštitútom pre výskum práce a rodiny (IVPR) zastúpeným Danielom Škoblom.³

V uvedenom príspevku by sme sa radi pozreli na tri roviny týchto výskumov. V prvom rade by sme chceli predstaviť špecifické rysy jednotlivých Atlasov v rovine metodologickej, t. j. ukázať na spoločné, ale aj odlišné metodologické prístupy, ktoré majú výrazný vplyv na interpretáciu – primárne vzájomnú – nimi získaných údajov.

Následne chceme uvedené metodologické odlišnosti predstaviť na niektorých vybraných ukazovateľoch aktuálnej situácie rómskych komunit v Prešovskom samosprávnom kraji (PSK). Tieto budeme porovnávať v rámci Atlasu 2013 a Atlasu 2019.

Špecifické miesto v tomto príspevku by sme chceli venovať situácii pri zisťovaní zastúpenia Rómov v jednotlivých mestských a obecných samosprávach na základe zisťovania Atlasu 2004, Atlasu 2013 a Atlasu 2019 ako aj ich komparácii so zisťovaním, ktoré realizoval Národný demokratický inštitút v Bratislave a Krajské centrum pre rómske otázky z Prešova

po voľbách do orgánov samospráv v roku 2018.

Metodológia

Aj keď sa na prvý pohľad uvedené tri Atlasy prezentujú ako kontinuálny proces, t. j. že ide o aktualizácie prvého Atlasu 2004, v skutočnosti pri každom z nich došlo k určitým zmenám, ktoré výrazným spôsobom ovplyvňujú prácu s nimi a ich vzájomné porovnávanie. Hneď na úvod je nevyhnutné skonštatovať, že uvedené tri Atlasy, sú vzájomne veľmi podobné a v mnohých rovinách sa vzájomne prekrývajú, avšak nie je možné ich mechanicky vzájomne porovnať. Pri každom z nich došlo k určitým zmenám – aj metodologickým, bez znalosti ktorých by pri interpretácii zistených údajov došlo k výraznej chybovosti.

Čo majú uvedené mapovania vzájomne spoločné.

V prvom rade je to skutočnosť, že ide o *celoslovenské výberové zisťovanie*. Znamená to, že ku zbieraniu údajov dochádzalo iba vo vybraných obciach a nie vo všetkých takmer troch tisíckach⁴ administratívnych jednotiek (mestá, mestské časti a obce) Slovenska. Všetky tri zisťovania pracujú s kategóriou, tzv. *pripísanej etnicity*. Ide o stav, kedy sa pri zisťovaní nevidia počty obyvateľov, ktorí sa sebaidentifikujú ako Rómovia, ale pracuje sa s počtami ľudí, ktorí sú okolím vnímaní ako Rómovia (bez ohľadu na ich deklarovанú etnicitu) (bližšie pozri Mušíka – Matlovičová, 2015). Všetky tri zisťovania pri štatistických údajoch vo vzťahu k sledovanej komunite pracovali s *kvalifikovanými odhadmi*, takže z metodologického hľadiska nešlo o exaktné sčítania. Uvedené odhady poskytovali primárne predstavitelia miestnych samospráv (starostovia, poslanci a zamestnanci obecných a mestských úradov (OcÚ a MsÚ), prípadne iní relevantní informátori, ako sú miestni aktivisti, učitelia, príslušníci policajného zboru, terénni sociálni pracovníci a pod. Vzhľadom na potreby zadávateľa, ktorým vo všetkých troch prípadoch bol štát v zastúpení Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, boli uvedené zisťovania

² Projekt realizoval Rozvojový program OSN (UNDP) v spolupráci s Ústavom rómskych štúdií Prešovskej univerzity, Úradom splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a Združením miest a obcí Slovenska (ZMOS). Bol súčasťou spoločného programu UNDP a Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, zameraného na monitorovanie životných podmienok rómskej populácie. Zber údajov trval od septembra 2012 do septembra 2013

³ Projekt bol realizovaný v rámci Národného projektu „Monitorovanie a hodnotenie inkluzívnych politík a ich dopad na marginalizované rómske komunity“ financovaného z prostriedkov Európskeho sociálneho fondu. Zber údajov trval od októbra 2018 do mája 2019. Doposiaľ z uvedeného projektu nevznikla žiadna súhrnná publikácia. Na stránke Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity sú dostupné zatiaľ iba dátové súbory z tohto zisťovania. Pozri bližšie: Atlas rómskych komunit, 2019.

⁴ Presný počet samosprávnych administratívnych jednotiek na Slovensku je 2927, resp. 2890 bez mestských častí Bratislavy (17) a Košíc (22).

primárne realizované pre *plánovanie štátnych a verejných politik* vo vzťahu k rómskym komunitám, a to hlavne v rovine odhadovaných počtov obyvateľov, ich geografickej lokalizácie v rámci mesta alebo obce, dostupnosti a možnosti využívania inžinierskych sietí, kvality služieb a počtov, typov a kvality bývania. V tomto kontexte sa všetky tri výskumu orientovali na zisťovanie týchto údajov jednak v tzv. rómskych osídleniach,⁵ t. j. etnicky homogénnych urbanistických celkoch, ale aj v kontexte celkového stavu v príslušnej obci alebo meste.

Aj napriek tomu sa jednotlivé zisťovania od seba v niektorých rovinách líšia. Základnou odlišnosťou je výber skúmanej vzorky. Aj keď prvotný krok finálneho výberu skúmanej vzorky mali všetky tri zisťovania identický, finálna selekcia sa vzhľadom na odlišné kritériá značne líšila.

Prvotným krokom všetkých troch zisťovaní bol tzv. telefonický predvýskum, v rámci ktorého sa obtelefonovali všetky samosprávy na Slovensku. V rámci tohto predvýskumu sa zisťovala prítomnosť alebo neprítomnosť rómskej komunity v meste alebo obci (bez ohľadu na skutočnosť, či žije v rozptyle medzi nerómskym obyvateľstvom alebo v etnicky homogénnych urbanistických celkoch) a jej približnú početnosť (išlo o primárny kvalifikovaný odhad pri ktorom sa nezisťovala miera jeho (ne)presnosti).

Niektoré metodologické odlišnosti

Zatiaľ čo Atlas 2004 pracoval s celkovým počtom 252 skúmaných miest a obcí v Prešovskom samosprávnom kraji, Atlas 2013 ich počet znížil na celkovo 243 miest a obcí a Atlas 2019 ich celkový počet znížil ešte viac a pracuje iba s údajmi z 223 miest a obcí. Tento počet nie je zapríčinený znižujúcim sa počtom Rómov v jednotlivých mestách a obciach ale zmenou metodiky.

V čase realizácie výskumu pre potreby Atlasu 2004 v podstate neexistovali sumárne a komplexné informácie o rómskych komunitách na Slovensku. Išlo o prvý výskum svojho druhu po roku 1989. Bohužiaľ, tento výskum mal aj niekoľko nie úplne jasne definovaných aspektov. Jedným z nich bola aj definícia obcí,

ktoré mali byť vybrané do detailného scénografického mapovania, ktoré sa malo realizovať po predbežnom telefonickom predvýskume. Veľmi zjednodušene preto môžeme povedať, že uvedený výskum sa snažil podchytiť všetky mestá a obce, v ktorých sa predpokladala prítomnosť aspoň 10 obyvateľov, okolím vnímaných ako Rómovia. Tento ambiciózny plán bohužiaľ narazil na „realitu“ vtedajších vedomostí o Rómoch aj na lokálnej úrovni. Nie všetky samosprávy boli ochotné vôbec o tejto téme diskutovať a aj tie, ktoré na vyplnenie dotazníka nakoniec pristúpili, často mali len veľmi obmedzené informácie o miestnej rómskej komunite.

Mierne odlišná situácia bola práve v prípade PSK, kde už niekoľko rokov predtým pôsobila v rámci kanadsko-slovenského rozvojového Projektu Svinia (1998 – 2003) výskumná skupina, cieľom ktorej bolo, okrem iného, systematicky zbierať informácie o rómskych komunitách na území prešovského regiónu. Vzhľadom na veľmi podobnú použitú metodiku, pri zbieraní údajov pre potreby Atlasu 2004, došlo v podstate k ich doplneniu a aktualizovaniu, čím sa aspoň čiastočne eliminovali chyby a nepresnosti.⁶

Atlas 2004 realizoval zber údajov tým spôsobom, že skupina vyškolených anketárov (prevažne študentov) po predbežnom telefonickom predvýskume navštívila konkrétnu obec a v priebehu jednej alebo niekoľkých návštev mala kompletne vyplniť jednotný dotazník na základe informácií získaných priamo od samospráv alebo iných relevantných inštitúcií alebo jednotlivcov. Tieto dotazníky sa potom digitalizovali do jednotnej podoby a následne analyzovali. Vyškolení anketári vo väčšine prípadov nemali takmer žiadny osobný vzťah k skúmanej lokalite a nemali o nej takmer žiadne predbežné vedomosti.

Výsledkom tohoto prístupu bola skutočnosť, že získané údaje v zásade nebolo možné nijako overovať – robilo sa tak iba v náhodne vybraných lokalitách.

Práve túto skutočnosť sa snažil eliminovať Atlas 2013, ktorý bol v podstate aktualizáciou Atlasu 2004. Jeho realizácia sa začala už v roku 2012 na základe dohody medzi Rozvojovým programom Organizácie spojených národov

⁵ V každom Atlase boli tieto osídlenia inak definované – osídlenia, lokality alebo koncentrácie.

⁶ Údaje získané z archívu Krajského centra pre rómske otázky, ktorý zastrešoval vtedajšie výskumy a podieľal sa aj na Atlase 2004.

v Bratislave (UNDP) a Krajským centrom pre rómske otázky v Prešove (KCpRO). Realizačný tím sa zhodol, že aktualizácia by mala v maximálnej možnej miere používať metodológiu predošlého Atlasu 2004, ale zároveň by ju mala vylepšiť, aby sa v čo najväčšej miere eliminovali predošlé chyby a nepresnosti.

Z tohto dôvodu Atlas 2013 ponechal rozdelenie dotazníkov na dve úrovne – *Dotazník A* pre celú obec a *Dotazník B* pre každé etnický homogénne osídlenie samostatne. Oproti roku 2003 – 2004 kedy sa realizoval prvý výskum, realizačný tím Atlasu 2013 disponoval obrovskou výhodou v tom smere, že za uvedený čas sa problematika Rómov a vedomosti o nich výrazne zlepšili. Samosprávy v rokoch 2012 – 2013, kedy sa realizoval zber údajov pre potreby Atlasu 2013, mali výrazne lepšie vedomosti o miestnej rómskej komunite, o ich životných podmienkach apod. V tom čase sa už realizoval celý rad projektov na zlepšenie situácie rómskych komunit, v mnohých obciach sa realizovali programy terénnej sociálnej práce, pripravovali sa tzv. Lokálne stratégie komplexného prístupu atď.

Na druhej strane realizačný tím, aby predišiel prípadným chybám pri získavaní údajov, realizoval zber prostredníctvom nepočítanej siete anketárov, ktorí poväčšine pôsobili priamo v danom regióne, a zároveň veľmi často pracovali na rôznych projektoch zameraných práve na rómske komunity. Celkový počet anketárov nebol vyšší ako 30. Takýmto spôsobom bolo zabezpečené to, že zistené údaje z rôznych lokalít boli vnímané „rovnakým“ zorným uhlom, definované „rovnako“ a interpretované „rovnakým“ spôsobom. Zároveň väčšina z uvedených anketárov pre svoju prácu potrebovala údaje z takéhoto zisťovania, čím boli nepriamo motivovaní k tomu, aby ich zber a následne posudzovanie boli čo najpresnejšie.

Realizačný tím Atlasu 2013 sa taktiež dohodol, že pri aktualizácii bude dotazník výrazne rozšírený o ďalšie otázky a detailný zber údajov sa bude realizovať v každej obci, v ktorej sa na základe dostupných informácií a údajov predpokladá prítomnosť viac ako 30-člennej rómskej komunity. Anketári museli uvedenú lokalitu navštíviť niekoľkokrát, následne získané údaje podľa možnosti preveriť a overiť z iných zdrojov, jednotlivé etnický homogénne rómske osídlenia museli osobne navštíviť a údaje spracovať do samostatného elektronic-

kého formulára, ktorý sa po dvoj- až trojnásobnej kontrole následne kompletizoval v jednotnej databáze.

V roku 2018 sa začala pripravovať v poradí tretia aktualizácia Atlasu rómskych komunit, v rámci ktorej sa Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity (USVRK) zapojil do jej realizácie asi v doposiaľ najväčšej miere. V podstate USVRK nielen celý proces inicioval, ale aj financoval, konzultoval a fakticky aj riadil. Realizátorom zberu údajov bol Inštitút pre výskum práce a rodiny z Bratislavy. V rámci tohto výskumu oproti minulým dvom zisťovaniam došlo pravdepodobne k najväčšej zmene metodiky a charakteru Atlasu.

Najvýraznejšie zmeny sa týkali troch oblastí:

- dotazníka
- spôsobu zberu údajov
- definovania cieľovej skupiny výskumu

V prípade zmeny dotazníka, táto sa týkala primárne jeho rozsahu. Oproti Atlasu 2013 sa Atlas 2019 vrátil k výrazne menšiemu objemu zisťovaných údajov, ktorý je porovnateľný s dotazníkom z Atlasu 2004. Tento samotný fakt je v podstate možné vnímať pozitívne, lebo rozsah dotazníka z Atlasu 2013 bol extrémne predimenzovaný. Základná štruktúra dotazníka (rozdelenie na dotazník pre celú obec a pre jednotlivé osídlenia) zostala zachovaná a zachovali sa aj primárne oblasti výskumu, ktorými boli životné podmienky, infraštruktúrne vybavenie, bytový fond, dostupnosť služieb a pod.

Najvýraznejšou metodologickou zmenou oproti predošlým výskumom bola metodika zberu dát. Realizačný tím sa rozhodol, že celý zber dát bude realizovať fakticky elektronickým on-line spôsobom, pričom dotazníky budú primárne vyplňať samotné samosprávy. Práca anketárov sa obmedzila na sledovanie procesu vyplňania dotazníka a sledovanie kvality a objemu vyplnených údajov, pričom ich úloha bola primárne konzultačná (pre potreby samospráv) a čiastočne aj kontrolná. Kontrola sa však realizovala iba vo vybraných lokalitách.

Zmena počtu subjektov, ktoré reálne vyplňali dotazník viedla k tomu, že jednotlivé dotazníky sú vyplnené v rôznej kvalite. Jednotlivé samosprávy, resp. pracovníci ktorí dotazník vyplňali, si aj napriek snahe jasne definovať

jednotlivé pojmy a otázky, mnohé skutočnosti definovali individuálne, t. j. odlišne. Odlišnosť sa prejavovala aj v tom, že jeden dotazník niekedy vyplňalo aj niekoľko osôb, podľa toho o akú oblasť sa jednalo, čím sa variabilita interpretácie a vnímania údajov ešte zvýšila.

Táto skutočnosť, aj keď sa zdá ako úplne nelogická, vychádza z prístupu, ktorý je pochopiteľný a v zásade opodstatnený. USVRK má v pláne aktualizáciu Atlasov do budúcnosti realizovať pravidelne, a to primárne prostredníctvom samotných samospráv, ktoré by údaje v ňom mali dopĺňať sami. Bolo by tak možné aktualizácie realizovať častejšie a za podstatne menších finančných a organizačných nákladov. Tento zámer je pochopiteľný, avšak podľa nášho názoru si vyžaduje výrazné zjednotenie definovania skúmaných objektov (aby nedochádzalo k ich odlišnej interpretácii) a zároveň výraznú redukciu počtu skúmaných premenných. V dlhodobej perspektíve to môže byť úspešný prístup, ale počiatky môžu byť nekonzistentné a chybné. Atlas 2019 je toho podľa nás jasným dôkazom. Prvotné získané údaje boli natoľko rôznorodé, a nie vždy presné, že USVRK ich musel následne overovať a opravovať prostredníctvom siete svojich regionálnych kancelárií. To sa mu aj v určitej miere podarilo.

Výraznou transformáciou prešla aj definícia základných pojmov a výber skúmanej vzorky. Realizačný tím, zmenil cieľovú skupinu výskumu nie na všetkých Rómov v obci, ale primárne na Rómov žijúcich v etnicky homogénnych komunitách. Táto skutočnosť vychádzala z faktu, že aktivity štátu, resp. USVRK vo vzťahu k rómskym komunitám sa primárne orientujú iba na etnicky homogénne urbanistické celky. Pre tieto, a pre ľudí v nich žijúcich je možné v zásade definovať konkrétnu pomoc. Rómovia, žijúci v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom, sú z pohľadu Atlasu samostatne nepostihnuteľní (okrem odhadovaných počtov o nich nič viac nie je možné špecificky zistiť) a štát pre nich nemôže vytvárať žiadne špecifické programy, lebo ich nebude môcť implementovať. Bližšie definovanie Rómov žijúcich v rozptyle by si vyžadovalo zbieranie osobných údajov na etnickom princípe, čo naráža na množstvo etických ale aj legislatívnych obmedzení. Zároveň je veľmi otázna kvalita kvalifikovaných odhadov počtu Rómov žijúcich v rozptyle ako aj širšia etická rovina ich získavania. Z tohto dôvodu sa realizačný tím

rozhodol zisťovať iba kvantitatívne údaje o osobách žijúcich v etnicky homogénnych urbanistických celkoch (ulice, štvrte, časti obcí, osady a pod.), bez akýchkoľvek osobných údajov.

Podľa názoru mnohých zainteresovaných je jedným z veľmi dôležitých údajov aj pomer zastúpenia Rómov v konkrétnej obci, ktorí žijú v etnicky homogénnych urbanistických celkoch voči Rómom žijúcim v rozptyle. Tento údaj sa realizačný tím Atlasu 2019 pokúsil vyriešiť tak, že jednou z otázok v tzv. *Dotazníku A* (t. j. v tej časti dotazníka, ktorá sa týka celej obce), bola aj otázka ohľadom percentuálneho zastúpenia Rómov v rámci celkového počtu obyvateľov mesta či obce.⁷ Takto zistený údaj má podľa nášho názoru jeden zásadný nedostatok. Vzhľadom na spôsob vyplňania dotazníka (vyplňali ho pracovníci samosprávy a nie špeciálne vyškolení anketári), je percentuálny odhad (vzhľadom na nutnosť matematického výpočtu) výrazne nepresnejší ako odhad v rovine absolútnych čísel.

Následne došlo k ďalšej nie veľmi šťastnej skutočnosti, ktorá nastala pri publikovaní súhrnných zistení Atlasu 2019. Medzi publikovanými údajmi bol aj údaj o *Počte rómskych obyvateľov* (stĺpec G) a *Počet rómskych obyvateľov bývajúcich integrovane* (stĺpec M). Vzhľadom na skutočnosť, že tieto údaje v dotazníku nikde nezisťovali, bolo ich publikovanie značne zmatečné a vyvolalo celý rad otáznikov. V skutočnosti išlo o dopyčované údaje z agregovaných dát. Na základe odhadovaného percentuálneho pomeru Rómov v meste či obci, sa prostredníctvom údajov o celkovom počte obyvateľov mesta či obce vypočítal celkový odhadovaný počet rómskych obyvateľov a následne po odpočítaní súčtu obyvateľov (Rómov) žijúcich v etnicky homogénnych osídleniach (koncentráciách) sa autori Atlasu dopyčovali k počtu rómskych obyvateľov žijúcich v danom meste či obci integrovane.

Bohužiaľ uvedená metodológia nebola doposiaľ nikde zverejnená. Okrem toho vyššie zmienená poznámka ku kvalite odhadov percentuálneho zastúpenia Rómov v meste či obci poukazuje na veľmi nekonzistentnú kvalitu takto vypočítaných údajov.

⁷ Konkrétne išlo o otázku č. 04. Skúste odhadnúť celkový podiel (%) všetkých rómskych obyvateľov/obyvateliek obce/mesta na celkovom počte obyvateľov obce/mesta.

Poslednou odlišnosťou, na ktorú upozorníme v tomto príspevku, je zmena metodiky výberu sledovaných obcí. Zatiaľ čo predošlé zisťovania (Atlas 2004 a Atlas 2013) pracovali s predpokladanými počtami Rómov v obci bez ohľadu na to kde v nej bývajú. Atlas 2019 sa zamerail iba na tie obce v ktorých sa nachádzajú etnicky homogénne urbanistické celky (koncentrácie) a predpokladaný celkový počet Rómov v nich žijúcich bol viac ako 30 osôb. V prípade obcí, v ktorých Rómovia žijú v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom (integrovane) Atlas 2019 eviduje iba tie, v ktorých celkový odhadovaný podiel Rómov v meste alebo obci dosiahne minimálne 30 %. Výsledkom takto definovaných kritérií bola skutočnosť, že Atlas 2019 sledoval celkovo najnižší počet miest a obcí. Celkovo ich na území SR sledoval 810.⁸

Rómovia v Prešovskom samosprávnom kraji - základná charakteristika.

Ako potom vyzerá prezentovanie Rómov v Prešovskom samosprávnom kraji na základe jednotlivých Atlasov? Kapacita tohto príspevku neumožňuje detailné porovnanie všetkých údajov, preto sa v rámci sledovaných metodologických odlišností pozrieme na situáciu v niektorých základných ukazovateľoch.

V prvom rade pôjde o celkový počet sledovaných miest a obcí v PSK.

Ako sme už uviedli vyššie Atlas 2004 pracoval s celkovým počtom 252 sledovaných miest a obcí, Atlas 2013 ich počet znížil na celkovo 243 a Atlas 2019 ich celkový počet ešte znížil na 223. Atlas 2013 oproti Atlasu 2004 neevidoval celkovo 15 obcí, avšak do celkového počtu sledovaných obcí pridal ďalších 6. Atlas 2019 oproti Atlasu 2004 neevidoval celkovo 32 obcí, avšak do celkového počtu sledovaných obcí pridal ďalšie 3. Ak by sme tieto 3 databázy obmedzili iba na tie mestá a obce, z ktorých sa údaje vyskytujú vo všetkých troch zisťovaniach, tak celkový počet sledovaných miest a obcí v PSK je 220.

V týchto 220 mestách a obciach odhadom podľa Atlasu 2004 žilo 85 173 Rómov, zároveň Atlas 2004 evidoval celkovo 227 etnicky homogénnych osídlení. Atlas 2013 celkovo

v týchto mestách a obciach odhadoval 112 685 Rómov a evidoval 249 etnicky homogénnych urbanistických celkov. Atlas 2019 odhadoval celkovo v týchto sledovaných mestách a obciach 126 733 Rómov a evidoval 219 etnicky homogénnych urbanistických celkov.

Už len veľmi jednoduchý uvedený prehľad názorne ukazuje odlišnosti v prezentovaných výsledkoch, ktoré sú jednoznačne výsledkom mierne odlišnej použitej metodiky. Zatiaľ čo celkový odhadovaný počet Rómov vykazuje kontinuálnu stúpajúcu tendenciu, počet etnicky homogénnych urbanistických celkov (koncentrácií) v rámci jednotlivých Atlasov dosť výrazne kolíše.

⁸ Atlas 2004 celkovo na Slovensku sledoval 1 087 miest a obcí a Atlas 2013 sledoval 1 070 miest a obcí.

Tabuľka 1 Súhrnný prehľad sledovaných údajov

Atlas	2004	2013	2019
Celkový počet sledovaných miest a obcí	1 087	1 070	810
Celkový počet miest a obcí v PSK	664	664	664
Počet sledovaných obcí v PSK	252	243	223
Počet obcí, ktoré sa nachádzajú vo všetkých troch zisťovaniach (Atlasoch)	220		
Celkový odhadovaný počet Rómov v spoločne sledovaných 220 mestách a obciach	85 173	112 685	126 733
Celkový počet sledovaných etnicky homogénnych osídlení (koncentrácií) v spoločne sledovaných 220 mestách a obciach	227	249	219

Zdroj: vlastné spracovanie autorom.

Zastúpenie Rómov v orgánoch miestnej samosprávy

Jedným zo sledovaných údajov v rámci Atlasov bolo aj zastúpenie Rómov v orgánoch miestnej samosprávy, t. j. údaje o obciach, v ktorých Rómovia sú poslancami obecných a mestských zastupiteľstiev a v ktorých obciach boli zvolení za starostov alebo primátorov. Táto téma je široko diskutovaná vo verejnosti, ale aj v akademickom priestore. Odkazy na túto tému je možné veľmi rýchlo nájsť na internete, a preto sa touto otázkou v našom príspevku nebudeme bližšie zaoberať.⁹

Zistenia na základe Atlasu 2004

Podobne ako už bolo spomenuté vyššie, aj k tejto téme jednotlivé zisťovania (Atlasy) pristupovali odlišne. Atlas 2004 túto skutočnosť zisťoval v rámci niekoľkých otázok. Išlo o otázky, ktoré sa zisťovali iba pre internú potrebu zadávateľa a zostali uchované iba v internej zdrojovej databáze, z ktorej sa zverejňovali iba niektoré relevantné údaje. V tomto kontexte išlo o otázky, ktoré sledovali počet poslancov obecného (resp. mestského zastupiteľstva), koľkí z nich boli Rómovia, či primátor

mesta alebo starosta obce je alebo nie je Róm a či je tam aktívna niektorá rómska politická strana. Vzhľadom na obdobie, v ktorom sa realizoval zber údajov pre potreby Atlasu 2004, zistené údaje v princípe korešpondovali so stavom obecných a mestských samospráv, ktoré boli výsledkom volieb do orgánov samosprávy obcí z roku 2002.¹⁰

V rámci Atlasu 2004, ako už bolo uvedené, sa v rámci PSK sledovalo celkovo 252 miest a obcí a rómski starostovia boli identifikovaní iba v troch obciach. Vo všetkých týchto prípadoch išlo o obce, v ktorých Rómovia mali dominantné zastúpenie – t. j. tvorili viac ako 75 % obyvateľstva. Zároveň je nevyhnutné konštatovať, že v Prešovskom samosprávnom kraji bolo v tom čase iba 7 obcí v ktorých Rómovia tvoril viac ako 75 % obyvateľstva (viac ako 50 % a väčší podiel Rómov Atlas 2004 evidoval v celkovo 33 obciach kraja).

Rómskych poslancov Atlas 2004 zaznamenal v 47 obciach a ich celkový počet bol 120. Toto číslo predstavuje iba 2,8 % zo všetkých poslancov zvolených vo voľbách v roku 2002 v rámci PSK, pričom ich celkový počet bol 4281. Ak by sme sledovali iba poslancov samospráv v obciach s prítomnosťou rómskych komunít, t. j. v obciach ktoré boli zaradené do Atlasu 2004, percentuálne zastúpenie rómskych poslancov v Prešovskom samosprávnom kraji by predstavovalo 5,99 % (celkový počet poslancov v sledovaných mestách a obciach bol 2004).

Z uvedených 47 obcí, v ktorých Atlas 2004 zaznamenal Rómov v orgánoch miestnych samospráv, rómski poslanci tvorili väčšinu iba v 10 obciach; a v 4 obciach bolo obecné zastúpi-

⁹ Odkázal by som iba okrajovo na aktivitu, ktorú Prešovská univerzita realizovala v roku 2013. Išlo o medzinárodnú vedeckú konferenciu „Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni“, organizátorom ktorej bola okrem Prešovskej univerzity aj Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku a ktorá sa uskutočnila 3. decembra 2012. Z uvedenej konferencie vyšiel zborník 23 príspevkov k sledovanej téme, pričom autormi boli okrem zástupcov akademickojej sféry, aj predstavitelia samospráv a samotní rómski aktivisti alebo poslanci. Bližšie pozri: Benč - Hrustič - Kardos - Mušínska, 2013.

¹⁰ Bližšie informácie k výsledkom týchto volieb pozri: Voľby do orgánov samosprávy obcí 2002.

tel'stvo úplne rómske. Opäť tu platí podobná skutočnosť, ako v prípade rómskych starostov, že väčšina z uvedených 10 obcí, v ktorých mali Rómovia v miestnom zastupiteľstve väčšinu boli obce, v ktorých Rómovia predstavovali aj väčšinu obyvateľstva. V šiestich obciach Rómovia predstavovali viac ako 75 % obyvateľov obce, v troch bolo zastúpenie väčšinové ale menej ako 75 % a v jednej obci Rómovia predstavovali menšinu.

Atlas 2004 evidoval skutočnosť, že v PSK nebola ani jedna obec, v ktorej by Rómovia mali väčšie ako 75 % zastúpenie a zároveň nemali ani jedného poslanca v obecnom zastupiteľstve. Zároveň však v bolo 6 obcí, v ktorých Rómovia tvorili väčšinu miestneho obyvateľstva ale v obecnom zastupiteľstve nemali ani jedného rómskeho zástupcu.

Aktivity rómskych politických strán na lokálnej úrovni Atlas 2004 v rámci PSK zaznamenal v 13 obciach, pričom iba v dvoch prípadoch nebola ich aktivita úspešná, t. j. v týchto dvoch obciach Rómovia nezískali ani jedno miesto v obecnej samospráve (a to aj napriek faktu, že v tých obciach Rómovia predstavovali v tom čase väčšinové obyvateľstvo¹¹).

Zistenia na základe Atlasu 2013

Podľa mierne upravenej metodiky Atlasu 2013, sa v rámci PSK sledovalo celkovo 243 miest a obcí. Nami sledovanú problematiku sledovali takmer identické otázky, avšak oproti Atlasu 2004 medzi nimi absentovala otázka ohľadom lokálnych aktivít rómskych politických strán. Vzhľadom na aktuálnu situáciu v orgánoch samospráv uvedený Atlas podchytil stav, ktorý v mestách a obciach v zásade nastal na základe výsledkov volieb konaných 27. novembra 2010.¹²

Atlas 2013 evidoval 5 obcí v ktorých boli zvolení rómski starostovia. Podobne ako v prípade Atlasu 2004, aj v rámci tohto zisťovania môžeme skonštatovať, že všetci rómski starostovia boli zvolení v obciach, v ktorých

rómskeho obyvateľstvo predstavuje minimálne 75 % podiel. Obcí s takto dominantným pomerom rómskeho obyvateľstva bolo v kraji celkovo 11. Celkový počet obcí kraja v ktorých Rómovia predstavovali minimálne polovicu obyvateľstva, bol podľa tohto Atlasu – 45.

Zatiaľ čo počet starostov v porovnaní týchto dvoch Atlasov výrazne nevzrástol (aj keď v percentuálnom vyjadrení to predstavovalo nárast o dve tretiny, t. j. 66 %), počet obecných samospráv, do ktorých boli zvolení rómski poslanci bol výrazne vyšší. Celkovo takýchto obcí bolo v PSK 64, čo predstavuje nárast o viac ako jednu tretinu. Podobný nárast môžeme sledovať aj v celkovom počte zvolených rómskych poslancov, ktorých oproti predošlému zisťovaniu bolo celkovo 159, čo je nárast o takmer jednu tretinu.

Uvedený nárast celkových počtov rómskych poslancov v Prešovskom samosprávnom kraji sa podobným pomerom prejavil aj na ich percentuálnom zastúpení v rámci celkového počtu poslancov obecných a mestských samospráv, zvolených v rámci PSK. Vo voľbách do orgánov samospráv, bolo v PSK celkovo zvolených 4212 poslancov, z čoho vyplýva, že 159 rómskych poslancov predstavuje 3,75 % podiel (resp. ak by sme brali do úvahy iba obce ktoré podchytil Atlas 2013, tak tento pomer by sa zvýšil na 8,35 % – celkový počet poslancov v sledovaných obciach bol 1905).

Počet obcí v ktorých rómski poslanci predstavovali väčšinu v orgánoch miestnych samospráv sa zvýšil o polovicu a predstavoval 15 obcí. V troch z týchto obcí Rómovia predstavovali menšinu obyvateľstva, a v 5 obciach Rómovia boli väčšinovým obyvateľstvom. V 7 obciach predstavovalo rómske obyvateľstvo viac ako 75 % z celkového počtu obyvateľov. Podobne ako v prípade Atlasu 2004, aj v tomto zisťovaní 100 % zastúpenie Rómov v orgánoch samospráv bolo v štyroch obciach, pričom v troch z nich Rómovia predstavujú viac ako 75 % obyvateľstva.

Oproti minulosti, Atlas 2013 evidoval jednu obec v Prešovskom samosprávnom kraji, v ktorej Rómovia predstavovali viac ako 75 % z celkového počtu obyvateľov, a pritom v orgánoch miestnej samosprávy nemali ani jedného reprezentanta. Obcí v ktorých Rómovia predstavujú väčšinové obyvateľstvo a pritom nemajú ani jedného zástupcu v orgánoch samosprávy bolo celkovo 5.

¹¹ Na upresnenie je nevyhnutné poznamenať, že väčšina Rómov v obci neznamená automaticky aj väčšinu v rámci počtu oprávnených voličov. V mnohých obciach totiž výraznú časť Rómov predstavujú deti a mládež, t. j. obyvatelia bez volebného práva.

¹² Bližšie pozri: Voľby do orgánov samosprávy obcí 2010.

Zistenia na základe Atlasu 2019

Atlas 2019, ako už bolo uvedené, značne pozmenil metodiku zberu dát. To sa odzrkadlilo aj vo výskyte a formulácii otázok so vzťahom k nami sledovanej téme. Oproti minulým zisťovaniam Atlas 2019 úplne vyradil otázku ohľadom toho, či starosta je alebo nie je Róm. Taktiež v prípade poslancov sa zisťoval iba celkový počet poslancov obecného alebo mestského zastupiteľstva, pričom prítomnosť rómskych poslancov sa zisťovala iba súhrnným konštatovaním – áno / nie – ale ich počet sa nezisťoval. Tieto údaje sme preto doplnili o neoficiálne predbežné prehľadky, ktoré pre vlastné interné potreby sledovala organizácia Národný demokratický inštitút (NDI) z Bratislavy¹³ a Krajské centrum pre rómske otázky z Prešova. V prípade obidvoch zdrojov nejde o exaktné a detailné výskumy, ale o interné kvalifikované odhady, vychádzajúce z dlhodobernej práce týchto organizácií priamo v teréne. Atlas 2019 a údaje NDI a KCpRO zachytili stav, ktorý bol v jednotlivých samosprávach po voľbách 10. novembra 2018.¹⁴

Oproti minulým zisťovaniam Atlas 2019 sledoval menší počet obcí aj v Prešovskom samosprávnom kraji. Celkový počet sledovaných obcí bol 223. Z týchto obcí bolo 55 takých, v ktorých Rómovia predstavovali minimálne 50 % z celkového počtu obyvateľov a z nich bolo 19, v ktorých Rómovia predstavovali minimálne 75 % zastúpenie.

Spomedzi týchto sledovaných obcí boli rómski starostovia zvolení v 12 obciach. Oproti minulosti už nejde iba o obce v ktorých Rómovia majú dominantný (t. j. minimálne 75 %) podiel na celkovom počte obyvateľov obce (takých obcí s rómskym starostom bolo celkovo 7), ale registrujeme rómskych starostov, aj v obciach, v ktorých Rómovia predstavujú obyčajnú väčšinu – takýchto obcí bolo celkovo 5.

Oproti predošlému zisťovaniu, celkový počet obcí, v ktorých Atlas 2019 eviduje prítom-

nosť rómskych poslancov sa zvýšil na 68.¹⁵ Celkový počet týchto poslancov sa podľa odhadov zvýšil na minimálne 181. Vo voľbách v novembri 2018 bolo v rámci PSK celkovo zvolených 4171 poslancov do orgánov samospráv, takže uvedené číslo 181 rómskych poslancov predstavuje 4,34 % podiel. Ak by sme vzali do úvahy iba obce, ktoré sleduje Atlas 2019, tak v uvedených mestách a obciach bolo zvolených celkovo 1793 poslancov, z ktorých 181 rómskych poslancov predstavuje 10,1 % podiel.

Z uvedených 68 obcí, v samosprávach ktorých Atlas 2019 eviduje rómskych poslancov, väčšinovo rómske zastupiteľstvo evidujeme v 19 obciach, pričom 4 samosprávy majú čisto rómske zastupiteľstvo.

Z opačnej strany Atlas 2019 neeviduje opäť ani jednu obec v rámci PSK, v ktorej Rómovia predstavujú viac ako 75 % obyvateľov a pritom by v orgánoch samosprávy nemali ani jedného reprezentanta. Zároveň však eviduje 7 obcí bez rómskeho reprezentanta v orgánoch samosprávy, pričom počet Rómov v obci je nadpolovičný.

Súhrnne môžeme sledovať kontinuálny nárast politickej participácie Rómov v rámci PSK po voľbách v roku 2002 (stav zachytáva Atlas 2004). Aj keď sa na prvý pohľad môže tento nárast javiť ako veľmi výrazný, môžeme predpokladať, že v budúcnosti už až tak výrazne neporastie. Počet obcí v ktorých Rómovia predstavujú väčšinu a pritom v organoch miestnej samosprávy nemajú žiadne zastúpenie totiž už nie je veľmi veľký. Z druhej strany musíme taktiež konštatovať, že uvedený nárast stále (v percentuálnom vyjadrení) zďaleka nedosahuje mieru podielu Rómov v rámci PSK.

¹³ Na tomto mieste by sme chceli vysloviť poďakovanie NDI za poskytnuté súhrnne informácie. NDI sa okrem iného dlhodobo venuje aj problematike práce a vzdelávania rómskych kandidátov na starostov a poslancov samospráv.

¹⁴ Bližšie pozri: Voľby do orgánov samosprávy obcí 2018.

¹⁵ Toto číslo podľa zistení NDI a KCpRO nemusí byť presné. V niektorých prípadoch (minimálne v 3) je sporné, či v daných obciach skutočne sú rómski poslanci, alebo došlo iba k chybnému označeniu pri vyplňovaní dotazníka.

Tabuľka 2 Súhrnný prehľad sledovaných údajov

Atlas	2004	2013	2019
Celkový počet miest a obcí v PSK	664	664	664
Počet sledovaných obcí v PSK	252	243	223
Počet obcí s polovičným alebo väčšinovým rómskym obyvateľstvom	33	45	55
Počet obcí v ktorých Rómovia tvoria 75 % a viac obyvateľstva	7	11	19
počet obcí v ktorých boli rómski starostovia	3	5	12
počet obcí v ktorých boli rómski poslanci	47	64	68
celkový počet rómskych poslancov	120	159	181 ¹⁶
počet obcí v ktorých rómski poslanci tvorili väčšinu zastupiteľstva	10	15	19
počet obcí v ktorých Rómovia tvoria 75 % a viac obyvateľstva ale v zastupiteľstve nemajú ani jedného poslanca	0	1	0
počet obcí v ktorých Rómovia tvoria 50 % a viac obyvateľstva ale v zastupiteľstve nemajú ani jedného poslanca	6	5	7
% podiel rómskych poslancov v rámci všetkých miest a obcí PSK	2,8	3,75	4,34
% podiel rómskych poslancov v rámci obcí zaradených do Atlasu v rámci PSK	5,99	8,35	10,10
% podiel Rómov v PSK	10,91 ¹⁷	13,97 ¹⁸	15,4 ¹⁹
Celkový odhadovaný počet Rómov v PSK	86 524	114 207	127 008

Zdroj: vlastné výpočty autora.

¹⁶ Podľa odhadov organizácii NDI a KCpRO.

¹⁷ Podľa údajov zo štatistického úradu Slovenskej republiky, žilo v Prešovskom samosprávnom kraji k 1. 1. 2003 celkovo 793 182 obyvateľov. Bližšie pozri: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_DEM/om7011rr/v_om7011rr_00_00_00_sk.

¹⁸ Podľa údajov zo štatistického úradu Slovenskej republiky, žilo v Prešovskom samosprávnom kraji k 1. 1. 2013 celkovo 817 382 obyvateľov. Bližšie pozri: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_DEM/om7011rr/v_om7011rr_00_00_00_sk.

¹⁹ Podľa údajov zo stránky Wikipedia.org k 31. 12. 2018 žilo na území prešovského samosprávneho kraja 825 022 obyvateľov. Bližšie pozri: https://sk.wikipedia.org/wiki/Pre%C5%A1ovsk%C3%BD_kraj.

Literatúra:

- Atlas rómskych komunít 2019. Bratislava, Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity v spolupráci a Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2019. Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?atlas-romskych-komunit-2019&subor=347372>> [28/10/2019].
- BENČ, V. - HRUSTIČ, T. - KARDOS, T. - MUŠINKA, A. (eds.): *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Prešov, SFPA, 2013.
- MUŠINKA, A. - MATLOVIČOVÁ, K.: Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013 ako pramenná databáza pre analýzu situácie Rómov na Slovensku a jeho potenciál pre ďalšie výskumy a analýzy. In: PODOLINSKÁ, T. - HRUSTIČ, T. (eds.): *Čierne-biele svety. Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA 2015, s. 224 - 247.
- MUŠINKA, A. - ŠKOBLA, D. - HURRLE, J. - MATLOVIČOVÁ, K. - KLING, J.: Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013. Bratislava: UNDP 2014.
- Prehľad stavu a pohybu obyvateľstva – SR-oblasť-kraj-okres. Bratislava, Štatistický úrad SR, 2018. Dostupné na internete: <http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/BD_DEM/om7011rr/v_om7011rr_00_00_00_sk> [28/10/2019].
- Prešovský kraj. Wikipedia, 2019. Dostupné na internete: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Pre%C5%A1ovsk%C3%BD_kraj> [28/10/2019].
- RADIČOVÁ, I. (ed.): Atlas rómskych komunít. Bratislava: IVO, 2004.
- Voľby do orgánov samosprávy obcí 2002. Bratislava, Štatistický úrad SR, 2002. Dostupné na internete: <<http://volby.statistics.sk/oso/oso2002/sk/default.htm>> [28/10/2019].
- Voľby do orgánov samosprávy obcí 2010. Bratislava, Štatistický úrad SR, 2010. Dostupné na internete: <<http://volby.statistics.sk/oso/oso2010/files/xls.zip>> [28/10/2019].
- Voľby do orgánov samosprávy obcí 2018. Bratislava, Štatistický úrad SR, 2018. Dostupné na internete: <<http://volby.statistics.sk/oso/oso2018/sk/data02.html>> [28/10/2019].

Článok je čiastkovým výstupom projektu APVV-15-0556 – Štúdium príbuzenských vzťahov v rómskych komunitách Slovenska, ktorý bol financovaný z prostriedkov Agentúry pre podporu vedy a výskumu.